

УДК 33.336.02.027

JEL G32; H2; M00;

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2022-4-14>

Іван Васильович ЯРОШЕНКО,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування

Харківського національного автомобільно дорожнього університету

ORCID ID 0000-0002-4183-9799

ПОДАТКОВІ РИЗИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

В статті розглянуто особливості функціонування вітчизняних підприємств в умовах воєнного стану. Проаналізовано заходи держави в сфері податкової політики в особливий період, на основі чого було виокремлено особливості процесів оподаткування для різних категорій підприємств. На основі проведення теоретичного дослідження було сформовано види податкових ризиків, які можуть впливати на діяльність підприємства. Обґрунтовано, що дослідження питань оподаткування підприємств та ризиків, які можуть виникнути, слід розглядати з двох сторін: держави та платника податків. Визначено, що податкові ризики можуть виникати на фоні недостатнього інформаційно аналітичного забезпечення, що призводить до порушення фінансових потоків і як наслідок до виникнення ризику. При визначенні ймовірності настання ризику доцільно враховувати фактори впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, визначати найбільш впливові, та на основі отриманих даних формувати відповідні управлінські рішення щодо мінімізації або усунення ризику. Доведено, що важливу роль при мінімізації податкових ризиків відіграє сформована виражена податкова політика підприємства, яка визначає оптимальну систему оподаткування для підприємства в рамках діючого законодавства, визначення рівня податкового навантаження, оцінки можливості отримання податкових пільг в межах законодавчої бази та інше. Для ефективної роботи підприємств в умовах воєнного стану з метою мінімізації податкових ризиків, підприємства повинні в межах встановленого законодавства максимально використовувати існуючі можливості для оптимального податкового навантаження при цьому дотримуватися добросовісної відповідальності бізнесу.

Ключові слова: податкова політика, ефективність діяльності, податкове навантаження, податковий ризик, заходи з мінімізації.

Ivan YAROSHENKO

Doctor of Economic Sciences, professor, Professor of the
Department of Accounting and Taxation of the Kharkiv National
Automobile and Highway University

TAX RISKS AND THEIR IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES DURING THE WAR PERIOD

The article examines the peculiarities of the functioning of domestic enterprises in the conditions of martial law. The measures of the state in the field of tax policy in a special period were analyzed, on the basis of which the peculiarities of taxation processes for different categories of enterprises were identified. On the basis of conducting a theoretical study, the types of tax risks that can affect the activity of the enterprise were formed. It is well-founded that the study of business taxation issues and the risks that may arise should be considered from two sides: the state and the taxpayer. It was determined that tax risks can arise against the background of insufficient information and analytical support, which leads to disruption of financial flows and, as a result, to the emergence of risk. When determining the probability of risk occurrence, it is expedient to take into account factors influencing the external and internal environment, determine the most influential ones, and, based on the received data, form appropriate management decisions to minimize or eliminate the risk. It has been proven that an important role in minimizing tax risks is played by a balanced tax policy of the enterprise, which determines the optimal taxation system for the enterprise within the framework of the current legislation, determining the level of the tax burden, assessing the possibility of obtaining tax benefits within the limits of the legislative framework, etc. For the effective operation of enterprises in the conditions of martial law in order to minimize tax risks, enterprises must, within the limits of the established legislation, make maximum use of the existing opportunities for optimal tax burden, and at the same time adhere to the ethical responsibility of business. It is proven that tax risks should be considered from the side of the taxpayer, then such risks are manifested in the addition of taxes, penalties, fines in the process of tax audits, or the state, then the tax risk is manifested in the failure to receive funds by budgets of different levels. It is substantiated that the development of the enterprise's activity involves the determination of sources and factors that affect it in the event of a potential tax threat from tax control, tax burden, etc.

Key words: *tax policy, activity efficiency, tax burden, tax risk, minimization measures.*

Сучасне сьогодні характеризується складними політичними, воєнними та економічними діями в державі. Такі негативні процеси не могли не позначитися на діяльності підприємств всіх галузей економіки. Працюючи в умовах загострення мінливості зовнішнього середовища більшість підприємств опиняються в умовах економічних, фінансових, податкових ризиків, що сповільнюють процеси їх розвитку. Одним з напрямів підтримки та стабілізації діяльності підприємств є оптимізація їх податкових навантажень, яка виражається у аналізі ймовірних податкових ризиків та зниженні їх негативного впливу. Тому одним з завдань підприємства та держави є формування виваженої податкової політики, яка не зважаючи на зовнішні зміни не впливала негативно на діяльність підприємств. Такі перетворення й обумовлюють актуальність обраного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями формування ефективної політики оподаткування підприємств та мінімізації податкових ризиків займалися багато вчених, серед яких можна виокремити роботи В.В. Вітлінського, О.Д. Вовчак, В.Ф. Гапоненко, Л.І. Гончаренко, Ю. Б. Іванова, І. Л. Назаренко, О. М. Тимченко, І. Б. Ясенова та інших. Наукові доробки означених вчених зробили вагомий внесок у питання формування політики оподаткування підприємств, аналізу податкових ризиків та їх вплив на розвиток суб'єктів господарювання, проте питання формування податкової політики та мінімізації ризиків у воєнний та повоєнний період не досліджувалися.

Мета статті полягає у дослідженні впливу податкових ризиків на діяльність підприємств в умовах воєнного та повоєнного стану в державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. При здійсненні господарської діяльності будь які суб'єкт господарювання підпадають під вплив ризиків та загроз, які негативно можуть вплинути на їх діяльність, тим самим порушуючи їх стабільне функціонування. Діяльність підприємств не можлива без впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які можуть містити ризики. Поняття ризику є досить широким, оскільки відсутнє чітке його врахування в законодавстві на достатньому рівні, а також не врахування його у практичній управлінській діяльності підприємств. Тому ризик, не залежно від його категорії є складним явищем, яке є елементом сучасної ринкової економіки. Податковий ризик

є елементом економічного ризику діяльності підприємств, який можна виразити як вартісний вимір результатів роботи підприємства через недовикористання потенціалу в умовах невизначеності та мінливості оточуючого середовища. Податковий ризик має всі ознаки загальноекономічних ризиків, а саме невизначеність, конфліктність, ймовірність та альтернативність.

Для формування відповідного управлінського забезпечення щодо мінімізації ризиків необхідним є аналіз їх видів, оскільки складність їх систематизації полягає у їх різноманітності. Окрім загальних ризиків також існують специфічні ризики, які більше виникають у підприємствах за недостатньою інформацією щодо стану навколишнього середовища. В деяких загальних класифікаціях ризиків відсуне окремо поняття податкового ризику, він йде як частина економічного ризику. Податковий ризик необхідно аналізувати з точки зору платника податків та податкового ризику держави. Фактори впливу оточуючого середовища потребують відповідної класифікації таких ризиків що дозволить більш ефективно управляти ними на основі розробки відповідних заходів щодо їх регулювання. Можна виокремити такі види податкових ризиків платника податків (рис. 1).

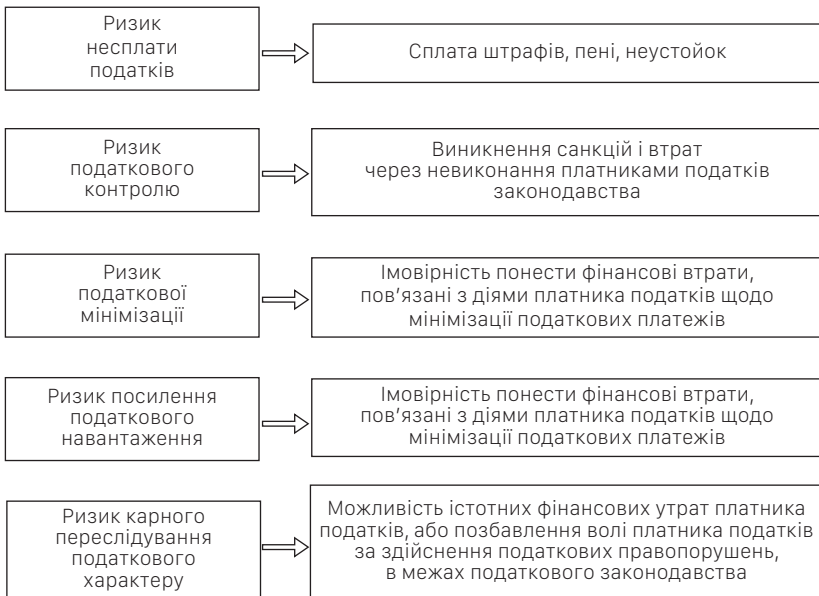

Рис. 1. Види податкових ризиків платника податків

Податковий ризик необхідно розглядати як економічну категорію, яка відображає невизначеність в діяльності суб'єктів господарювання або держави в питаннях стабільності та виваженості податкової політики, та може призвести до зниження податкових надходжень від запланованих обсягів для бюджетів всіх рівнів за рахунок порушення податкового законодавства або ухиляння від сплати податків в установленому розмірі [1].

Податкові ризики можна також поділити на внутрішні та зовнішні. На податкову діяльність суб'єкта господарювання вплив зовнішніх факторів може призвести до таких ризиків: зміна в політиці оподаткування держави, збільшення розміру податкових ставок, зміна методичного забезпечення щодо розрахунку бази оподаткування, строки погашення окремих податкових платежів, скасування або зниження податкових пільг. Під впливом внутрішніх факторів можлива поява таких ризиків: неузгодженість податкових розрахунків та бухгалтерського обліку, негативні зміни в діяльності суб'єкта господарювання, недосконалість або відсутність планування податкової політики на підприємстві. Однією з головних проблем ефективної податковою політики на підприємстві та оцінки ймовірності виникнення ризиків є неправильна оцінка податкового навантаження, яке здійснюється на основі методичного інструментарію, що може привести до зниження рівня розвитку підприємства.

Ризики оподаткування доцільно оцінювати та аналізувати з вартісного виміру результатів діяльності підприємств в умовах мінливості та недостатньої інформації. Основою невизначеності в даному випадку є недостовірність інформації, яка призводить до порушення фінансових потоків, які в певний період часу можуть перетворитися на ризиковані. Проте не зважаючи на високу мінливість та невизначеність податковими ризиками можливо управляти та прогнозувати їх виникнення. З точки зору Державної податкової служби, податкові ризики доцільно розглядати як ймовірність настання певного порушення законодавства, що може спричинити страти бюджету. Такі порушення можуть виникати між податківцем або уповноваженою особою Державної податкової служби та платником податків. З точки зору держави, податкові ризики слід розглядати як недоотримання податків в бюджет через недосконалість податкового законодавства, застосування платником податків відповідних механізмів мінімізації або оптимізації оподаткування.

Якщо розглядати податковий ризик з позиції платника податків, то його слід розглядати як дорахування податків, пені, штрафів у процесі податкової перевірки на основі виявлених розбіжностей, невідповідностей між даними платника та податківця в питаннях трактування податкового законодавства, що може призвести до збільшення податкового тягаря для підприємства. Для раціонального управління такими ризиками доцільно використовувати системний підхід, який заснований на дослідженні не тільки самої організації але й її оточуючого середовища. Тому управління податковим ризиком необхідно досліджувати на основі системного підходу, оскільки для системи характерні причинно-наслідкові зв'язки завдяки чому всі процеси можна аналізувати більш ефективно та всебічно. Більшість вчених під управлінням податковим ризиком діяльності підприємств розуміють відповідні дії, які сприяють забезпеченню стабільності діяльності на основі прогнозування відповідних втрат та розробки заходів щодо їх уникнення або мінімізації.

З цієї точки зору, управління податковими ризиками слід розглядати як через системний підхід, як сукупність взаємопов'язаних елементів до яких слід віднести сутність ризику, джерела його походження, аналіз ризику, формування методів та прийомів які дозволяють прогнозувати ймовірність настання ризику та факторів, які впливають на ці процеси, застосування відповідних методів які призводять до мінімізації або уникнення ризиків, моніторинг заходів які сприяють попередженню виникнення ризиків.

В процесі здійснення своєї діяльності підприємства повинні визначати джерела та фактори, які можуть спричинити податкову загрозу з боку податкового контролю, податкового навантаження та інше. В залежності від ситуації кожне підприємство повинно самостійно визначати, в залежності від конкретної ситуації, найбільш небезпечні фактори впливу оточуючого середовища, та розробляти систему керування такими ризиками для їх мінімізації або усунення їх впливу. Слід відмітити, що при розгляді податкових ризиків, інтереси в учасників процесу носять дуалістичних характер, оскільки держава (як суб'єкт отримання податків) та платники (як суб'єкт податкової системи та об'єкти, на які спрямовується дія процесів оподаткування) мають протилежні інтереси, тим самим, потребуючи різних методик та підходів щодо захисту від ризиків та загроз [4].

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що на ефективну діяльність підприємств та їх виважену податкову політику, мають суттєвий вплив лише суб'єктивні фактори зовнішнього середовища, мінімізувати або уникнути які можна на основі розробки та впровадження ефективної політики оподаткування підприємства, яка сприятиме вчасному виявленню ризиків, проводити їх аналіз та оцінку для розробки та прийняття необхідних ефективних управлінських рішень. Рациональна політика підприємства в питаннях оподаткування формується з таких елементів як: вибір прийнятної системи оподаткування з урахуванням оптимальних податкових платежів для конкретного підприємства в межах чинного законодавства; визначення відповідного рівня податкового навантаження; розрахунок співвідношення оплачених податків та прибуток суб'єктів господарювання; складання та ведення податкового календаря; оцінка можливості використання податкових пільг для підприємства; пошук та застосування відстрочки оплати податкових платежів в межах чинного законодавства; дотримання податкової дисципліни (своєчасна сплата податкових платежів); достовірний облік, контроль фінансової діяльності підприємства; доступність нормативно-правової бази в питаннях оподаткування; моніторинг та мінімізація податкових ризиків.

Слід відмітити, що впровадження ефективної системи оподаткування на підприємстві сприяє ефективному податковому менеджменту, який сприяє зниженню рівня податкового навантаження, проведенню моніторингу стану оподаткування на підприємстві, мінімізації податкових ризиків, що забезпечує розвиток підприємства в стратегічній перспективі.

Ймовірність настання податкових ризиків в більшості випадків обумовлюється низьким рівнем податкової відповідальності в суспільстві. В кризових умовах держава повинна сприяти підтримці податкової безпеки в країні, за рахунок податкової культури та соціальної відповідальності бізнесу, тим самим сприяти створенню загального позитивного податкового клімату в державі. В умовах кризи необхідним є використання досвіду провідних країн, в даному питанні мінімізації податкових ризиків. Тим самим така політика створить рівні умови щодо діяльності суб'єктів господарювання, сприятиме зниженню тіньової економіки та підвищенню рівня податкової відповідальності бізнесу.

Зміни в державній політиці оподаткування можуть спричинити появу нових ризиків для підприємств, потребуючи від них швидкої та своєчасної реакції на них для розробки управлінських рішень щодо їх мінімізації. Такі функції покладені на підприємстві на відповідальні особи, які займаються бухгалтерсько-фінансовою діяльністю, проте ризики, які мають непередбачуваний та мінливий характер, складно прогнозувати. Для формування таких прогнозів доцільно залучати експертів.

Експертами в даному випадку можуть бути консалтингові фірми, податкові інспектори. Для великих суб'єктів господарювання залучення таких сторонніх фахівців економічно буде виправданим. При здійсненні оптимізації податкового навантаження слід строго дотримуватися норм законодавства, оскільки можна зіткнутися з відсутністю економічного ефекту через невірне застосування законодавства, що може привести до донарахування з боку податкової служби відповідних коштів. До зовнішніх ризиків також слід віднести ненадійність контрагентів, дії яких можуть негативно вплинути на репутацію підприємства.

На сьогодні Україна опинилася в умовах жорсткої кризової ситуації яка спричинена військовою агресією з боку російської федерації. В жорстких умовах опинилися всі суб'єкти господарювання через неможливість ефективно працювати. В таких реаліях для підтримки вітчизняних підприємств та забезпеченню необхідними товарами та послугами населення державою були прийняті екстрені заходи щодо підтримки підприємств саме в частині податкового законодавства. Так з 24 лютого 2022 року при введенні воєнного стану на всій території України було прийнято особливі умови оподаткування, які регламентуються Законами [2-3] № 2118-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану»; № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану».

Для підприємств впроваджено ряд податкових пільг, які діють на період воєнного та повоєнного стану згідно чинного законодавства, а саме:

- було введено заборону щодо проведення податкових перевірок, проте згідно Закону № 2120-IX було уточнено, що за необхідності можуть проводитися такі перевірки контролюючими органами в разі бюджетних відшкодування.

- цим же Законом було встановлено нульову податкову ставку акцизу на пальне та знижено ставку податку на додану вартість з 20% до 7%. Такі кроки повинні підтримати перевізників вантажів;
- подавати податкову звітність можна після офіційного закінчення воєнного стану протягом 6 місяців, до цього часу штрафні санкції застосовуватися не будуть. Після цього періоду за невиконання податкових зобов'язань відповідальність відбувається на загальних основах. Проте окремі положення щодо даних термінів, якщо платники податків брали участь у воєнних діях, та не змогли вчасно виконати зобов'язання їм надається місячний строк за умови закінчення наслідків які призвели до неможливості вчасного виконання зобов'язань;
- скасування штрафів за недотримання законодавства щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій на період воєнного стану, окрім продажу підакцизних товарів;
- особливості оподаткування допомоги армії від юридичних осіб полягає у відношенні витрат підприємству вартості товарів за переліком, який затверджено Кабінетом Міністрів України. При добровільній передачі товарів (в тому числі підакцизних) або коштів на користь армії без відшкодування їх вартості не оподатковуються за умови не повернення грошового відшкодування їх вартості у майбутньому.

Висновки. В умовах воєнного стану та з одного боку жорстких обмежень, з іншого, податкових стимулів, підприємства повинні формувати власну політику оподаткування з урахуванням реалій сьогодення. Головним принципом такої політики повинні бути культура та відповідальність бізнесу, для підтримки держави та населення. В умовах невизначеності та мінливості змін необхідно прогнозувати ймовірності настання ризиків, для розробки відповідних управлінських рішень в питаннях мінімізації або уникнення негативних наслідків. Для зниження рівня податкового ризику в воєнний період держава запровадила ряд податкових пільг, які сприяють стабілізації роботи підприємств, забезпечують підтримку бізнесу. Комплексна взаємодія держави та бізнесу забезпечить розвиток та підтримку виробників та задовольнить соціальний попит.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виклюк М.І. Податкова безпека: дуалістичність економічної природи трактування змісту основних характеристик. *Інноваційна економіка*. 2013. № 5(43). С. 242–246.
2. Закон України № 2118-IX від 24.02.2022 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>.
3. Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/77303.html>.
4. Десятнюк О. М., Фільо М. М. Домінанти мінімізації податкових втрат: монографія. Тернопіль:ТНЕУ, 2015. 262 с.

REFERENCE

1. Viklyk M.I. Podatkova bezpeka dualisticnist economicnoi prirodu traktuvaniya zmistu osnovnih harakteristik [Tax security: the dualism of the economic nature of the interpretation of the content of the main characteristics]. *Innovative economy*. 2013. No. 5(43). P. 242–246.
2. Law of Ukraine No. 2118-IX dated February 24, 2022 "Pro vneseniua zmin do Podatkovogo kodeksy Ukraina ta inshih zakonodavhiv aktiv Ukraina shodo osoblivostey opodatkovaniya ta podaniya zvitnosti u period voennogo stanu [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the specifics of taxation and reporting during martial law"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>.
3. Law of Ukraine No. 2120-IX Pro vneseniua zmin do Podatkovogo kodeksy Ukraina ta inshih zakonodavhiv aktiv Ukraina shodo norm na period dii voennogo stanu "[On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the application of norms for the period of martial law]" dated March 15, 2022 URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-legislation/zakoni-ukraini/77303.html>.
4. Desyatniuk O. M., Filo M. M. [Dominants of tax loss minimization]: monograph. Ternopil: TNEU, 2015. 262 p.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 04.11.2022